

“USUTEADUSLIK AJAKIRI” 1926–1940

RIHO ALTNURME

Uue ajakirja väljaandmisel on tavaks pöörduda ajalukku ning vaadelda (võimalikke) eelkäijaid. Käesolev “Usuteaduslik Ajakiri” (UA) jätkab aastail 1926–1940 ilmunud UA¹ traditsiooni ning seetõttu püütaksegi järgnevas valgustada selle ajakirja ilmumiskäiku ning avada mõnda tahku tema sisust. Pärast 1940. aastat polnud eestikeelne teoloogiaajakirjandus täiesti välja surnud, teoloogilised kirjatööd ilmusid käsikirjalisel kujul ning aastail 1957 ja 1982–1991 anti trükis välja Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku aasta-raamatut, mis asus jätkama UA poolt alustatud eestikeelse teoloogiaajakirja traditsiooni. Praegugi ei tule uus UA tühjale kohale, vaid astub mõnede väiksemate, enamasti konfessionaalsete ajakirjade kõrvale. Eestikeelne teoloogiaajakirjandus on praktiliselt uurimata ala, loodetavasti jõutakse edaspidi ka selle põhjalikuma valgustamiseni.

¹ 1926–1938 kandis ajakiri nime “Usuteadusline Ajakiri”, lühendit UA kasutatakse edaspidi mõlema nimevariandi puhul.

“USUTEADUSLISE AJAKIRJA” SIHISEADE JA NIME VALIK

Eestikeelse teoloogiaajakirja väljaandmise alustamisel tõi vastutav toimetaja prof. Olaf Sild avaartiklis “Omamaalise usuteaduslise ajakirja ülesanne ja siht” ära ülevaate seni Tartus/Dorpatis ilmunud teoloogiaajakirjadest.² Samal ajal polnud Tartus ega Eestis ilmumas ühtegi kitsamas mõttes usuteaduslikku ajakirja, senine saksakeelne ajakiri “Mittellungen und Nachrichten für die Evangelische Kirche Russlands” (asutatud 1838, ilmunud esialgu Tartus, siis Riias) oli lõpetanud ilmumise 1917. Ilmus küll mitmeid usulisi ajakirju, kuid need ei olnud suunatud usuteadlastele ega haritlastele, vaid lihtsatele koguduseliikmetele, nagu leidis O. Sild. UA väljaandmine oli traditsiooni jätkamine. Vastutav toimetaja sõnastas värske ajakirja sihi:

Meie usuteadlaste, kiriku ja kooli usuteaduslise hariduse huvides on kaasa mõjuda, et meil areneks ja edeneks oma usuteadus vastavalt meie vaimu ja elu iseäraldustele, meie võimetele ja tarvidustele, nagu igal arenenud maal oma vaimule, arenemisele ja vajadustele vastav usuteadus. Selle usuteaduse väljendajaks, edendajaks ja tutvustajaks on igal pool suurel määral usuteaduslised ajakirjad. Sel teel avaneb võimalus usuteadlastele (eriti meie oludes on see hädatarvilik) avaldada oma üksikuid uurimusi ja töid, diskussioonile võtta usuteaduslisi küsimusi, tutvustada uute probleemidega, tulemustega ja saavutustega usuteaduse alal, valgustada teaduslisest seisukohast usu ja usuõpetuse ja kiriku küsimusi ning j.m.s.

² UA 1 (1926/27): 1–6. Loetelu Eestis ilmunud teoloogiaajakirjadest leidub ka Lembit Raid, *Tartu Ülikooli Usuteaduskond 1632–1940. Teatmik* (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv 1995), 86.

Need ülesanded seabki omale käesoleva numbriga ilmuma hakkav “Usuteadusline Ajakiri”, mis on mõeldud peamiselt usuteadlastele, kiriku ametikandjatele, usuõpetajatele, haritlastele, kes usu ja kiriku küsimustega teaduslikult seisukohalt tegemist teevad.

Ajakiri tahab püüda oma ülesannet täita vaba töömeelse teaduse vaimus.³

Nii taheti toimida. Ajakirja nime puhul kaaluti mitmeid variante: “Usuteadusline Ajakiri”, “Usuteaduseline Ajakiri”, “Usuteaduse Ajakiri”, “Usuteaduslik Ajakiri.” “Usuteaduse Ajakiri” oleks väljendanud lähenemist, et ajakirjas tulnuks käsitlusele kogu usuteaduse ala, seetõttu eelistati adjektiivset nimevormi. “Usuteaduslik” tähendanuks seda, et ajakiri sisaldaks usuteadusliku seisukohaga ja vaatlusviisiga artikleid kõigi teaduste alalt, mis ei olnud usuteaduskonna eesmärk. Alles jäid usuteadusline või usuteaduseline, mis tähendasid vaid artikleid usuteaduse alalt. Grammatika järgi olnuks õigem “usuteaduseline”, kuid leiti, et “niisugustes pikkades sõnades täishäälik võib elimineeruda, kuna eesti keel kaldub üleliiga pikkade vormide lühendamisele, mis eriti ajakirja nimes tarvilik.”⁴ Nagu näha, peeti nimekuju üsna oluliseks. Ajakirja toimetamise üleandmisel Akadeemilisele Usuteadlaste Seltsile (AUS) nime ei muudetud. 11. aastakäigu (1939) esimene number kandis nime “Usuteaduslik ajakiri” — ilma selgituseta tollaselt toimetajalt Uku Masingult.

³ UA 1 (1926/27): 6.

⁴ O.[laf] S.[ild], “Meie ajakirja nimi”, UA 1 (1933): 29.

ERINEVAD TOIMETAJAD, ERINEV STIIL

Ajakirja väljaandvad isikud muutusid aja jooksul. Pikemas perspektiivis võis siin näha põlvkondade vahetust eesti teoloogias.

Esialgu ilmus ajakiri Tartu Ülikooli usuteaduskonna väljaandena (nii nagu 1859–1874 ilmunud “Dorpater Zeitschrift für Theologie und Kirche”). Esimese kahe aastakäigu vastutavaks toimetajaks oli ajaloolise usuteaduse professor Olaf Sild. 22 artiklist, mis tema toimetatud 8 vihikus ilmusid, olid 8 O. Silla enda sulest. Sellega oli ta ise “Usuteadusliku Ajakirja” viljakaim kaasautor ja nii jäi see kogu ajakirja ilmumisaajaks. Need artiklid kajastasid nii kodumaa- kui üldist kirikulugu. Rõhk (kodumaa) kirikuloole ajakirjas polnud üllatav, oli ju ka AUS-is eraldi kirikuloo toimkond (ainuke teoloogia alamdistsipliinile pühendatud toimkond seltsis), mille ülesandeks oli “arendada ja edendada kirikuloolist uurimistööd, koguda, korraldada ja läbi töötada ning välja anda eriti kodumaa kirikuloo kohta käivaid allikaid.” Toimkonna esimeheks oli Olaf Sild.⁵

Juba 26. 04. 1927 oli O. Sild saatnud dekaan H. B. Rahamägil taotluse vabastada end toimetaja ametist.⁶ Oma vastuses teatas dekaan, et usuteaduskond ei pidanud võima-

⁵ “Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi (Societas Academica Theologorum) põhikiri ja kodukord. Kinnitatud Ülikooli Nõukogu poolt 28. märtsil 1933. a. Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi kirjastus 1936.” — leht (l) 11, säilik (s) 1, nimistu (n) 1, fond (f) 1855 (Akadeemiline Usuteadlaste Selts), Eesti Ajalooarhiiv (EAA), Tartus.

AUS-i materjalid EAA-s on väga napid — 9 õhukest kausta juhuslike dokumentidega. Huvi nende vastu on samuti olnud vähene — enne mind olid nendega tutvunud praktiliselt ainult kohalikud “ateismiklassikud” — Kuulo Vimmsaare ja Lembit Raid ning ka keegi Sillaste, kes oli materjale 1970. a. kasutanud kandidaaditööks.

⁶ O. Sild, “Usuteaduskonna Kogule,” 26.04.1927, l. 13, 13 p, s. 32, n. 5, f. 2100 (Tartu Ülikool. 1918–1944), EAA.

likuks taotlust rahuldada, vaid palus ametis jätkata.⁷ O. Sild ei jäänud rahule, vaid viitas algsele kokkuleppele, mille järgi toimetaja oli ametisse määratud kuni tema soovini tagasi astuda. O. Silla arvates polnud raske tema asemele mõnda kolleegi leida.⁸ Vabastamispalve põhjust dokumentidest ei selgu, võimalik, et taustaks oli ajakirja raske majanduslik olukord (vt. "Väljaandmise praktiline külg"). Esialgu jäi Sild siiski ametisse.

Kolmandat aastakäiku asus 1928. a. sügisest toimetama tollane võrdleva uskudeteaduse erakorraline professor Eduard Tennmann. Kui uus toimetaja oli seni ise ajakirjas avaldanud vaid 2 artiklit, siis nüüd oli esimeses tema toimetatud vihikus 4 artiklist 3 Tennmanni enda sulest. "Mõni sõna uuel toimetajalt" oli uue toimetaja juhtkiri.⁹ Selles aetas Tennmann suure rõhu usuteadusele kui teadusele. Usk ja teadus ei tohtinud olla vastuolus, mida küll praktikas, sealhulgas kirikuelus esines. Usu ja teaduse ühendamisel tuli teha tõsist tööd, teaduse ülesandeks oli ka usku puhastada.

Oma töö tulemuste põhjal võin juba öelda: tõsist, puhast kristlust ei ähvarda ega saa ähvardada mingi teaduse hädaoht. Kuid teadus on tõesti hädaohtlik puudulikule ja segasele usule. Ametlik ristiusk ei ole kaugeltki puhas. Tema puhastamisel on usuteaduskonnal suur ülesanne.¹⁰

⁷ H. B. Rahamägi, "V. a. härra prof. O. Sild'ile, Usuteaduslise ajakirja vastutavale toimetajale" (vastus O. Silla kirjale 26.04.), 29.04.1927, l. 12, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁸ O. Sild, "Usuteaduskonna Dekaanile Herra Professor H. Rahamägi'le," 30.04.1927.-l. 14,14p, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁹ UA 1 (1928/29): 1-3.

¹⁰ UA 1 (1928/29): 2.

Suurt rolli pidid selles puhastustöös mängima ilmselt just Tennmanni enda artiklid. Järgmises numbris jagunes artiklite autorlus O. Sillaga pooleks: 3:3. Eesti Ajalooarhiivis on säilinud meeldetuletus enne selle numbri ilmumist veebruaris, ilmselt toimetajalt kolleegidele, et tehtaks ikkagi kaastööd ajakirjale ja võetaks seda kui kohustust.

Nagu “Usut. Ajakirja” viimastest numbritest näha, suudavad endine ja praegune toimetaja küll ajakirjas ruumi täita. Kuid ajakiri on eesrinna kõigi usuteaduskonna õppejõudude asi. Ja toimetaja asi ei ole mitte üksikute kolleegide kallal kihutustööd teha ega neile päälekäia kaastöö pärast. Et ei tekiks põhjendatud etteheiteid, tuletan meele, et ajakirja asutamise juures oodati igaltühelt läbistikku 30 lhk. aastas kaastööd. Toimetajad on juba mitme aasta töö ette ära teinud selle normi järele. Et sisu mitmekesiduse pärast mitte olla sunnitud väljaspoole pöörama, tuletan õppejõududele nende kohustuse meele.¹¹

Süüski polnud meeldetuletusest kasu, segama asus ka suur majanduskriis (vt. “Väljaandmise praktiline külg”). Järgmises, neljanda aastakäigu esimeses numbris oli kolmest artiklist kaks O. Sillalt ning kolmandaks avaldas toimetaja artikli filosoof Alfred Koortilt “Filosoofia ja kristlus”, kus vaadeldi kriitiliselt E. Tennmanni UA-s ilmunud käsitlust G. Teichmülleri kristluse filosoofiast. Et kriitika E. Tennmanni hoogu kaasautorina jahutanud polnud, näitas sama aastakäigu teine number, kus seitsmest artiklist kuus tema kirjutuslaualt pärinesid. Neljanda aastakäigu viimases, kaksiknumbris 1931/1932 oli lisaks kolmele O. Silla artiklile E. Tennmannilt veel kaks artiklit, seni kaks artiklit (teine neist läbi teise

¹¹ [E. Tennmann?], “V. a. härra kolleeg!”, 14.02.1929, l. 38, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

aastakäigu kolme numbri) avaldanud H. B. Rahamägi on autoriks ülevaadetele usuteaduskonna elust ja tööst 1929–1932 ja Oskar Virkhausi nimelisest kapitalist. Aastakäigu avaldamine oli kestnud läbi kolme aasta: 1930–1932.

Viies aastakäik alustas ilmumist juba Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi väljaandena. 15.02.1933 võttis AUS-i üldkoosolek vastu usuteaduskonna tingimused ajakirja üleandmisel.¹² Väljaandja vahetuse tingis nii kultuurkapitali soov (vt. alaosa “Väljaandmise praktiline külg”),¹³ majanduslik ebaõnnestumine majanduskriisi tingimustes kui ilmselt ka vajadus laiemal autorite ringi järele. Ajakiri sai endale toimikonna koosseisus H. B. Rahamägi (esimees), J. Kõpp, O. Sild, S. Aaslava, J. Sellio, E. Teppan [Salumaa], K. Valdmann (asjaajaja). Vastutav peatoimetaja oli nüüdsest H. B. Rahamägi. Viiendas aastakäigus on temalt 4 artiklit, tõsi küll, ükski neist pole teaduslik artikkel, vaid tegemist on ajakirja uue toimetaja saatesõna, Jakob Kuke nekroloogi, Martin Lutheri 450. sünniaastapäeva mälestusartikli ning jätkuga ülevaatele usuteaduskonna elust ja tööst (1932–1933). Oma “Saatesõnas” rõhutas uus toimetaja, et

Akadeemiline Usuteadlaste Selts tahab jätkata usuteaduslike Ajakirja väljaandmist selles mõttes ja vaimus, milles ta asutati. Pearõhu langetab seal juures toimetuse praegusaja tähtsatele, akuutsele usu-elu küsimusele, tõstes neid teaduslikku valgusse. Eesti usuteadus peab leidma ajakirjas oma esinemiskoha.¹⁴

¹² O. Sild, ““Usuteadusline Ajakiri” 10-aastane,” *UA* 2 (1936): 68, 69.

¹³ “Kui AUS-i otsustati ümber korraldada teaduslikuks seltsiks, võttis usuteaduskond kaalumisele ajakirja üleandmise küsimuse AUS-ile, kuna AUS-il toetuse saamine on hõlpsam kui teaduskonnal.” — O. Sild, ““Usuteadusline Ajakiri” 10-aastane,” *UA* 2 (1936): 68.

¹⁴ *UA* 1 (1933): 1,2.

Selle löigu juures viitas uus toimetaja O. Silla omaaegsele avaartiklile. Võimalik, et see tähendas väiksemat rõhuasetust “usupuhastuslikule” ideoloogiale, mida vahepeal oli esindanud E. Tennmann. Viimase sulest ilmus sellest ajast kuni surmani 19.11.1936 artikkel või paar aastas, sealhulgas kolmeosaline “Usundtüüpide sõnastikud”, aga samuti intrigeeriva pealkirjaga “Usuteaduskonna likvideerimine psühhoanalüütilistel põhjustel”, kus Tennmann kaitses usuteaduskonda ajakirjas “Ratsionalist” ilmunud A. Koigi nõude vastu usuteaduskond likvideerida, väites taas, et usuteaduskonna (usuteaduse) ülesandeks on teed näidata kirjale vaimse puhtuse taotlemisel.¹⁵ “Usuteadusline Ajakiri” avaldas E. Tennmanni surma puhul nekroloogi H. Masingu sulest ja eraldi mälestusnumbri, kus ilmusid J. Kõpu meenutusartikkel Tennmannist, R. Kannukese koostatud bibliograafia ning kaks E. Tennmanni enda artiklit.¹⁶

AUS-i väljaandmisel oli ajakiri tõepoolest laiemate autorite baasiga, sõna hakkasid saama ka noored teoloogid E. S. Teppan [Salumaa], J. Selliow, H.[U.] Masing. J. Aunver. Ajakirja vihud jäid samas kõhnemaks.

Kuuenda aastakäigu (1934) toimkonnas toimusid muutused: lisandusid Jaak Taul ja Hugo Masing. E. Teppan sai endale konkreetse ülesande toimkonnas — korrektoriaameti. 1934. a. sügisel vahetus taas toimetaja. 26. septembril palus senine toimetaja H. B. Rahamägi end vabastada AUS esimehe ametist ning lubas toimkondi (sh. ajakirja) juhatada 1. jaanuarini 1935. Tema avalduse alusel valiti nii seltsi kui ajakirja juhtima taas O. Sild.¹⁷ Ajakirja toimkonda lisandus 1935. a. mainumbriks Karl Tiit. Toimetaja vahetamine oli kaasa toonud ka pausi ajakirja ilmumises: 1934. a. 4. number ilmus tegelikult 30. märtsil 1935, järgmine, 1935. a.

¹⁵ UA 4 (1933): 98–104.

¹⁶ UA 1/2 (1937).

¹⁷ E. Hindrikson, “Akadeemiline Usuteadlaste Selts juhtide vahetusel,” UA 4 (1934): 30.

2. number (1. jäi ilmselt vahelt ära) sama aasta 6. juunil. Sisuliselt suuri muutusi ei toimunud. 1935. a. 3. number oli pühendatud sisemisjonile. Korrektori kohuseid asus täitma J. Taul, asjaajajaks sai V Uuspuu. Samas numbris leidub järelehüüe Reinhold Seebergile, kellele usuteaduskond oli kavatsenud anda kulddiplomit 50 aasta möödumisel teoloogiamaagistri kraadi saamisest Tartus, kuid asjaosalise surm oli 23. oktoobril vahele astunud.

8. aastakäigu (1936) teine number oli pühendatud AUS 15. aastapäevale. Samas meenutas O. Sild väikese artikliga ka ajakirja enda 10. aastapäeva. 9. aastakäigu (1937) 3/4 numbris mälestati ajakirja kauast asjaajajat K. Valdmat (Valdmanni). Ajakirja toimkonda lisandus E. Salumaa asemele S. Aaslava, teiseks korrektoriks J. Tauli kõrvale H. Pihl. 10. aastakäigu 1. numbris leidub UA esimese kümne aastakäigu sisukord, samas mälestatakse 29.03.1938 surnud prof. Bulmerincq'i. 2. numbriks kuivas toimkond kokku 5-liikmeliseks: O. Sild, H. Masing, E. Salumaa, J. Kimmel, V. Uuspuu. 3/4 number ilmus juba Uku Masingu toimetamisel, O. Sild lahkus ka toimkonnast. Järgmine, 11. aastakäigu (1939) 1. number kandis juba nimetust "Usuteaduslik Ajakiri", kasutati teist trükišrifti ning "ü" asemel kirjutati "y". Võis märgata, et vähenes uudiste osa — rahvusvahelise kirikuelu uudiseid enam ei avaldatud, ainult üksikuid uudisartikleid kodumaa kirikuelu sündmustest. Numbril neljast artiklist olid 2 toimetaja enda sulest. Debüüdi ajakirjas tegi Evald Saag, kirjutades "Hõlpsast fotokoopiate valmistamisest ilma aparadita". Järgmise numbril täitsid 2 Uku Masingu artiklit. 3/4 number on taas autorite valikul mõõdukam, debüteeris Artur Võõbus, artikliga "Askees juudakristlaste juures." Toimkonda lisandus Ago Viljari. 12. juulil 1940, juba nõukogude võimu kehtides, ilmus ajakirja viimane, 12. aastakäigu 1/2 topeltnumber. Ajakirja toimetaja oli teadlik sellest, et see number jääb viimaseks. Nii ütles ta vihu viimases artiklis, "Mõtlemisest ja tuleviku inimesest":

Et see on arvatavasti viimne kord mul siin rääkida, siis veel mõned sõnad, mis ei käi ehk just asja kohta. Kõik ateistid ja materialistid võivad öelda, et nad ei kavatsegi jääda selleks, mis nad on, ega minna madalamale. Aga selle väitega nad petavad end. Ei ole võimalust minna edasi, kui jäädakse pinnalise mõtlemise juurde, ruumilist need inimesed eitavad ju. Iga pinnalisus on kuidagi materialistlik ja ateistlik.¹⁸

Materialistid ja ateistid oma pinnalisuses keelasidki ajakirja ilmumise.

AJAKIRJA ÜLESEHITUS, PÕHIAUTORID JA LISAD

Peamine osa ajakirjast oli pühendatud teaduslikele artiklitele. Artiklite seas võis olla ka kohandamata kujul ettekandeid, kõnesid või nekrolooge, nii ei olnud tegemist päris “stiilipuhta” teadusliku ajakirjaga. Harva ilmus retsensioone. Artiklite tase on erinev, üldisemate teemade puhul esineb küllalt palju refereerivat stiili. Siiski ei tasu ajakirja taset omaaegsel taustal alahinnata.

Statistiliselt autorite osakaalu hinnates tuleb tõdeda, et artiklite (siia on arvestatud kõik, mitte ainult teaduslikud) arvu¹⁹ järgi on produktiivsemad autorid olnud ajakirja toimetajad:

- 1) Olaf Sild — 37,²⁰
- 2) Eduard Tennmann — 23,

¹⁸ Uku Masing, “Mõtlemisest ja tuleviku inimesest,” *UA* 1/2 (1940): 63.

¹⁹ Loendamisel on arvestatud üheks artiklikaks ka sellist, mis ilmus läbi ühe aastakäigu mitmes osas.

²⁰ Siia võiks veel lisada veel “Kirikuloo viimase sõna,” mis oli O. Silla koostatud.

3) Uku Masing — 16,²¹

4) Hugo Bernhard Rahamägi — 13.²²

Viljakamatest autoritest tuleb veel lisada Johan Köpp 8 ja Elmar Salumaa 6 artikliga. Teiste autorite panus on alla 5 artikli igapähe. Neist andmetest on küllalt kerge tuletada ajakirja domineerivaid teemasid — kirikulugu ja võrdlev usundilugu.²³ Jaotus õppetoolide vahel polnud sugugi nii võrdne, kui seda oli algul loodetud.

Alates kolmanda aastakäigu 3/4 numbrist (märts/mai 1929) kuni seitsmenda aastakäigu (1935) 2. numbrini on ajakirjas aeg-ajalt ilmunud rubriik “Kirikuloo viimane sõna”, kus refereeriti kirikuelu uudiseid laiast maailmast, “Rahvusvahelise Kristliku Pressa andmetel prof. D. A. Hinderer’i kaudu.” Refereerijaks oli O. Sild.²⁴ Hiljemgi anti artiklitena ülevaateid üksikutest sündmustest nii rahvusvahelises kui kodumaa kirikuelus. Usuteaduskonna elu ja tööd valgustasid kokkuvõtted usuteaduskonna aastaaruannetest ning samal viisil teavitati lugejaid AUS-i tegevusest.

Ajakirjaga koos anti välja lisavihke. Esimeseks oli kiriku- ja rahvuspoliitilise tähendusega “Kas Tallinna doomkirik on kirikuloolises arenemiskäigus olnud piiskopi-kirikuks?”

²¹ “Prohvet Maltsvet”, mis ilmus järjeartiklina läbi 6 numbri ja 4 aastakäigu (6.–9.), loetakse siin vastavalt aastakäikude arvule nelja artikli eest.

²² Neist ainult kahte võib pidada teaduslikuks artiklik, sedagi tugeva esseistliku varjundiga: “Ülitähtis küsimus usuteaduses ja usuelus”, *UA* (1926/27), 1: 6–10, 2: 68–76 ning “Kas tuleb otsida uut religiooni, ja kui, siis missugusel joonel”, *UA* (1927/28), 2: 53–58, 3: 107–110, 4: 161–164.

²³ Võrdluseks võib lisada, et, tehes kokkuvõtteid Soome “Teolooginen Aikakauskirja” 40 tegevusaastast 1935. a. leiti, et teemade pingerivi ajakirjas artiklite arvu poolest oli selline: 1) süstemaatiline teoloogia, 2) kirikulugu, 3) eksegeetika. — H. K. Erviö, “Soome Usuteadusline ajakiri 40-aastane,” *UA* 4 (1935): 135.

²⁴ *UA* 3/4 (1928/29): 200.

(1926).²⁵ Teise vihuna ilmus kokkuvõetuna ajakirja I–II aastakäigus ilmunud “Usuteaduslikud oskussõnad” (1928). Väljaanne osutus populaarseks ja müüdi kiiresti läbi, nii tuli 1933. a. alustada juba uue, kaasajastatud väljaande ettevalmistamisega, selleks loodi AUS-i juures ka eraldi toimikond.²⁶ Mõned osad (a-tähega algavaid sõnu) jõudsid ka ajakirjas ilmuda,²⁷ siis on üritus ilmselt soiku jäänud. Ülikooli 300 a. juubeli puhul (1932) pakkus O. Sild välja rea teemasid lisavihule, mis siis teaduskonna liikmete vahel ära jagati.²⁸ Selleks saadeti professoritele spetsiaalne ringkiri.²⁹ Siiski pole kõik õppejõud üritusest osa võtnud. O. Sild on pidanud ise kirjutama kolm artiklit, lisa on tulnud J. Kõpult, H. B. Rahamägil ja A. Bulmerincq’ilt. 4. lisavihu “Vändra Tõnn 1932. a. teadete valgustusel” (1933) pühendas autor M. J. Eisen usuteaduskonnale talle antud audoktori kraadi (dr. theol. h. c.) eest. 5. lisavihk, sisevaade prohvet Jeremia hingeellu “Anatoti prohvet” (1933) andis aimu uue suuruse, Hugo (Uku) Masingu saabumisest eesti teoloogiasse.

VAHETUS VÄLISMAISTE AJAKIRJADEGA

Välisautoreist esinesid ajakirjas artiklitega ainult kaks Ungari piiskoppi ja üks “Eesti ja eesti kiriku sõpru” Taanist,

²⁵ Lisavihud on TÜ raamatukogus köidetud ajakirja viimase aastakäigu lõppu, v.a. 2. vihik.

²⁶ E.S.T. [Teppan-Salumaa], “Usuteadusliku oskussõnade komisjoni tööst,” *UA* 2 (1933): 31,32.

²⁷ *UA* (1933) 2: 63, 64, 4: 127, 128.

²⁸ H. B. Rahamägi, “Prof. O. Sild’i ettepanek,” 30.09.1931, l. 58, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

²⁹ E. Tennmann, Usuteaduskonna liikmetele, Ringkiri, 10.03.1932, l. 66, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

kes esitlesid omi kirikuid.³⁰ Samavõrd kasin oli suhtlemine välismaiste teoloogiaajakirjadega.

Juba 03.02.1927 oli O. Sillal põhjust teaduskonnakogule teatada, et ajakiri on soomlaste teoloogiaajakirjaga kokkuleppe sõlminud ajakirjanumbrite vastastikuseks vahetamiseks. Viimase vastutav toimetaja J. Gummerus oli oma ajakirjas (1926, 6, lk. 353 jj.) eestlaste ajakirjast kirjutanud, selgitades, et Eestis on sellist ajakirja veel raskem välja anda kui Soomes ja et ta on seda ka Eestist huvitatud kirikuõpetajaile soovitanud. Üks Soome kirikuõpetaja oligi juba UA tellinud. Vahetuse teel saadavad numbrid tuli kõigile tutvumiseks välja panna ning Sild soovitas muretseda seminarile Soome-Eesti või Soome-Saksa sõnaraamatu ajakirja lugemiseks.³¹ Vahetus soomlaste ajakirjaga oli püsiv.

Iga numbri lõpus loetleti esialgu ajakirju, mis toimetusele olid saadetud. Tavapäraselt olid toimetuse postkastis ajaloolaste "Ajalooline Ajakiri", soome teoloogide "Teolooginen Aikakauskirja", liberaalne "Protestantlik Ilm". Leidus ka eesti teoloogide välismaal avaldatud artiklitega ajakirjanumbreid ja sootuks eksootilisi väljaandeid.³²

1932. a. tuli ülikooli eesti suursaadiku Prantsusmaal Karl Robert Pusta vahendusel prantsuse "poliitilise, kirjandusliku ja teadusliku" ajakirja "Revue Bleue" toimetuse kiri, kus sooviti Eesti teaduslikke raamatuid prantsuse keelde tõlkida. Vastutasuks taheti, et Eestis seda ajakirja tellitaks.

³⁰ Sándor Raffay, "Ungari luteruse usu kirik", *UA* 4 (1926/27): 153–156; Ladislaus Ravasz, "Ungari kalvini kiriku seisukord", *UA* 4 (1926/27): 156–161; L. P. Fabricius, "Taani kirik", *UA* 1 (1934): 11–21.

³¹ O. Sild, "Usuteaduskonna Kogule," 03.02.1927, l. 10, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

³² Näiteks Seiji Noma, "*Magazine King*" of Japan. *A sketch of his life, character and enterprises* (Tokyo: Dai Nippon Yubenkawai Kodasha) 1927. — *UA* 1 (1928/29): 48. Slovakkias saab kaks aastakäiku ajakirja Viera a Veda, Bratislava 1–4 (1930), 1–4 (1931). — *UA* 3/4 (1931/32): 196.

Usuteaduskonna kogu otsusel saadeti Eesti teoloogia tutvustamiseks UA senised aastakäigud ajakirja toimetusele Prantsusmaale.³³ Hiljem suubus ajakirja vahetamine ja välissuhted AUS-i vastavasse tegevusse ning eraldi seda ajakirjas välja ei toodud.

VÄLJAANDMISE PRAKTILINE KÜLG

17.05.1926 pöördus usuteaduskonna dekaan O. Sild Ülikooli Nõukogu poole taotlusega hakata ajakirja välja andma. Ette oli nähtud neli numbrit aastas, mahuga kolm trükipooginat (üks number), vajaduse korral lisavihkudega. Nõukogu vastas 31. mail, et selleks takistusi ei ole. 29. juunil saatis dekaan Sild teate, et UA hakkab ilmuma alates septembrist 1926, ka Siseministeriumile.³⁴ Sellega olid ajakirja ilmumiseks vajalikud formaalsused täidetud. Oli vaja veel täpsustada üksikasju teaduskonna siseselt.

15. septembril tegi O. Sild uuele usuteaduskonna dekaanile H. B. Rahamägile ettepaneku võtta usuteaduskonna kogu päevakorda ajakirja väljaandmisega seotud probleemid. Kooskõlastamist vajas ajakirja sisu jaotus, lisavihiku hind, müügikohad jms. O. Silla ettepanekud UA asjus võetigi praktiliselt muutusteta vastu usuteaduskonna kogu koosolekul 22. septembril. Nende kohaselt pidi ajakiri ilmuma septembris, detsembris, märtsis ja juunis, võimalusel kuu esimesel poolel. Usuteaduskonna liikmed pidid esitama oma kaastöö hiljemalt kaks nädalat enne ilmumise kuu algust. Sisu pidi jagunema artiklite ja ülevaadete ning teadete vahel, kusjuures otsustati, et kogu number trükitakse ühesuuruses

³³ H. B. Rahamägi, "Ülikooli Valitsusele," 4.03.1932, l. 61, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

³⁴ O. Sild, "Ülikooli Nõukogule," 17.05.1926; Rektor Koppel, "Usuteaduskonda," 31.05.1926; O. Sild, "Siseministeriumile," 29.06.1926, l. 1-3, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

kirjas, mitte teated väiksemalt, nagu O. Sild alternatiivina ette pani. Terve aastakäik pidi maksma 220 mk, üksiknumber 60 mk, lisavihk 50 mk. Üksiknumbrite müük toimus toimetaja aadressil ning kahes kaupluses, Raagi kaupluses Tallinnas (Rüütli 15) ja Ploompuu kaupluses Tartus (Nunne 11). Usuteaduskonna õppetoolide juhatajatelt telliti kõigilt ülevaade oma õppetooli “teaduse seisukorrast” ja kirjandusest. Ajakirja esimese numbriga tiraaži suuruseks määrati 400 eksemplari, järgmistel numbritel 300. 1. lisavihik trükiti suuremas tiraapis: 800 eks. ja 50 “äratõmmet”, millest 500 läks kirikuvalitsusele. Lisavihikut oli ilmselt eelkõige vaja võitluses Tallinna Toomkiriku pärast.³⁵ Tasuta eksemplare nähti ette jagada kogu aastakäigust kõigile usuteaduskonna õppejõududele, usuteaduskonna seminarile, muuseumile, AUS-le, Usuteaduse Üliõpilaste Seltsile, esimest numbrit ka ülikooli juhtkonnale, haridusministrile, EELK piiskopile, EAÕK metropoliidile. Ajakirja pidi saadetama mujale vahetuseks ja ajalehtedele toimetaja äranägemisel.³⁶ 24. 11. 1926 otsustas teaduskond, et teaduskonna liikmed ja artiklite autorid saavad ostetavate eksemplaride pealt 20% hinnaalandust.³⁷

Kõiki neid kavasid ei õnnestunud realiseerida. Nii ei tulnud ajakirja numbrid alati välja 4 korda aastas, vaid esines ka topeltnumbreid; väljaandmise hilinemine oli tavaline (hilisematel aastakäikudel on taga kirjas trükikojast väljumise kuupäev). Võimalik, et sellistel juhtudel oodati ka abirahade laekumist kirjastamiseks. Ülevaateid õppetoolide

³⁵ Vt Mikko Ketola, *The Nationality Question in the Estonian Evangelical Lutheran Church, 1918–1939* (Helsinki: SKHS 2000).

³⁶ O. Sild, “Usuteaduskonna Dekaanile,” 15.09.1926; O. Sild, “Usuteaduskonna Dekaanile” 14.09.1926; [O. Sild], “Usuteaduskonna Kogule,” 20.09.1926/H. B. Rahamägi [juurdekirjutus] 12.1926, l. 4–7, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

³⁷ [O. Sild], “Usuteaduskonna Kogule,” 20.09.1926/H. B. Rahamägi [juurdekirjutus] 12. 1926, l. 7, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

seisukorrast ja kirjandusest kavandatud kujul otseselt ei esine, kuigi õpetoolide professorite kirjutistest võib olukorda aimata. Ülevaateid antakse, kuigi kõige vähem ehk kodumaa kiriku elust, küll leidub informatsiooni välismaalt (alates kolmandast aastakäigust).

Ajakirja esimese ja teise aastakäigu kassaraamatu väljavõtted on säilinud AUS-i materjalide hulgas. Peamine tulu tuli 1926/27 kultuurkapitali abirahast (120 000 marka).³⁸ Pangast hoiult võeti 102 348 marka. Ilmselt kajastas kassaraamat niiviisi abiraha protsentide kasutamist ajakirja jaoks. Toetust saadi ka konsistooriumilt (20 000 marka). Tellijatelt (15 458) ja üksikmüügist (13 840) saadud sissetulekud olid toetustega võrreldes sümboolse suurusega. Kuludest oli suurim ajakirja trükiarve (101 140), honorarideks läks küllalt palju — 66 600 marka.³⁹ Saadi korraldada ka ekspeditsioon (kulu 6000 marka).⁴⁰ Puudujääk oli 3503 marka.⁴¹ Toimetaja ega korrektor palka ei saanud.⁴²

Teise aastakäigu väljaandmiseks enam konsistooriumilt toetust ei saadud, see-eest toetas praktiliselt sama suure summaga taas kultuurkapital. Tellijatelt saadi pisut rohkem (16 367), üksikmüügist jällegi tunduvalt vähem (4635) kui

³⁸ Rahaühikuid võib toiduainete ostujõu järgi ümber arvestada nii, et üks tollane Eesti kroon vastab umbes 40 tänasele kroonile. Margad arvestati EW-s 01.01.1928 rahareformi ajal ümber kroonideks kursiga 1 kroon = 100 marka, seega oli 2,5 marka ligikaudselt võrdne ühe tänase Eesti krooniga.

³⁹ Honorari suurus on juba krooniajal olnud 2 kr. leheküljelt. — O. Sild, "Usuteadusline Ajakiri" 10-aastane," *UA* 2 (1936): 68.

⁴⁰ Kuhu ja milleks ekspeditsioon korraldati, dokumentidest ei selgu. Ilmselt oli mõeldud uurimisretke artikli jaoks materjali kogumiseks. Enamasti oli eelarves selline rida olemas.

⁴¹ "Väljavõte kassaraamatust 1926/1927," 20.07.1928, l. 5, s. 3, n. 1, f. 1855, EAA.

⁴² H. B. Rahamägi, Haridusministeeriumile, 27.10.1927. — l. 19p, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

eelmisel aastal. Trükikulused oli suudetud kärpida 64 195 margani. Ajakirja käive jäi u. 50 000 marga võrra väiksemaks kui eelmisel aastal, protsentide teenimiseks kasutatud summa kahanes 80 000 margani. Ekspeditsioon (4000 marka) ei jäänud seepärast korraldamata. Kasumit näidati 3247 marka.⁴³ Käibe langust arvestades ajakirja majanduslik seis teisel aastal pigem halvenes.

Tellijaid oli ajakirjal esimesel aastal 57, (üks neist tasuta, kuna oli kolmes numbris ise kirjutanud), esimest numbrit müüdi üksiknumbritena Tartus 49, Tallinnas 29, kokku 78. Lisavihikuid müüdi 110 (500 eksemplari oli läinud EELK konsistooriumile). Niisiis leidis esimesest ajakirjanumbrist endale omaniku 134 eksemplari. O. Sild tegi järelduse, et 200 eksemplari oleks õieti küllalt, aga kuna trükikulude vahe oli suhteliselt väike, siis soovitas ta jääda trükiarvu 300 juurde, “sest et ajajooksul vanematest aastakäikudest ikka puudus tuleb, nagu kogemused on näidanud teiste ajakirjade juures.” Iga numbrü trükk ja honorarid läksid maksma u. 35 000 marka, numbrü omahind oli 116 marka (300 eksemplari puhul). 200 eksemplari puhul oleks see summa olnud 170 marka.⁴⁴

Ajakirja levitamiseks saadeti kuulutused UA kohta kõigile kirikuõpetajatele, usuõpetajatele ja paljudele preestritele. 03.02.1927 tõstatas O. Sild küsimuse, kas ei peaks ka köstritele teatelehti saatma.⁴⁵ 29.04.1927 on usuteadus-

⁴³ “Väljavõte kassaraamatust 1927/1928,” 20.07.1928, l. 6, s. 3, n. 1, f. 1855, EAA. Sarnane aruanne kahe esimese aastakäigu tuludest-kuludest (ilma kapitali arvestamata ja kroonides) leidub ka O. Sild, “Haridusministeeriumile Usuteaduskonna kaudu,” 18.09.1928, l. 26, 26p, 27, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁴⁴ O. Sild, “Usuteaduskonna Kogule,” 26.04.1927, l. 13, 13p, 15, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁴⁵ O. Sild, “Usuteaduskonna Dekaanile,” 03.02.1927, l. 11, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

kond otsustanud tõsta ajakirja numbri hinda 100 margani, trükiarvuks määrati 300. Ühtlasi otsustati samme astuda järgmiseks aastakäiguks abiraha taotlemiseks.⁴⁶ O. Sild tegi omakorda ettepaneku tõsta tellimishinda 360 marga peale.⁴⁷

H. B. Rahamägi tegigi usuteaduskonna nimel haridusministrile taotluse kultuurkapitalilt (mida käsutas valitsus) 150 000 marga ulatuses abiraha saamiseks.⁴⁸ Raha saadigi, aga mitte soovitud summas, vaid 90 000 marka.⁴⁹ Järgnenud kirjavahetuses taotleti lisaraha veel 50 000 marga ulatuses ja vastav lubadus ka saadi. Taotlus rahuldati küll alles 23.05.1928 ja 300 krooni (30 000 marga) ulatuses.⁵⁰ Septembri lõpus pöörduti taas haridusministeeriumi poole puudujäägi katmiseks.⁵¹ Viis päeva pärast eelmist taotlust esitati juba uus, saamaks sama suurt toetust kui eelmisel aastal ka järgmise aasta jaoks — 1200 krooni.⁵² Lisatud eelarve oli koostatud 170 kroonise defitsiidiga, mille katteks “loodab toimetus uusi teesid leida”. 1676 kroonine eelarve

⁴⁶ H. B. Rahamägi, “V. a. härra prof. O. Sild’ile, Usuteaduslise ajakirja vastutavale toimetajale” (vastus O. Silla kirjale 26. 04.), 29.04.1927, l. 12, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁴⁷ O. Sild, “Usuteaduskonna Dekaanile Herra Professor H. Rahamägi’le,” 30.04.1927, l. 14, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁴⁸ H. B. Rahamägi, “E. V. Haridusministrile!,” 11.05.1927, l. 16, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁴⁹ G. Ney, E.V. Haridusministeerium, Teaduse ja Kunsti Peavalitsus, “Tartu Ülikooli Usuteaduskonnale,” 10.06.1927, l. 18, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁵⁰ G. Ney, E.V. Haridusministeerium, Teaduse ja Kunsti Peavalitsus, “Tartu Ülikooli Usuteaduskonnale,” 23.05.1928, l. 24, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁵¹ Usuteaduskonna dekaan [H. B. Rahamägi], “V. a. härra dir. G. Ney!,” 22.09.1928, l. 28, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁵² H. B. Rahamägi, “Haridusministeeriumi Teaduse ja Kunsti Oskonnale,” 27.09.1928, l. 31, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

toetus siiski praktiliselt kultuurkapitali loodetavale toetusele, kuludest oli pisut tõstetud trükikulusid (800 kr), ekspeditsioonile pidi kuluma samuti rohkem (100 kr) ning ette olid nähtud esmakordselt ka toimetamiskulud (töötasu toimetajale).⁵³

16.10.1928 pöördui toetuse saamiseks ka ülikooli valitsuse poole (haridusministeerium oli ainult osa puudujäägist katnud) ning ülikooli valitsus kattis nii senise puudujäägi kui uue eelarve defitsiidi.⁵⁴

Järgmiseks aastaks saadi esialgu kultuurkapitalilt kõigest 500 krooni. G. Ney, haridusministeeriumi Teaduse ja Kunsti Peavalitsuse direktor, teatas lisaks, et "Kultuurkapitali nõukogu on otsustanud Teile võtta kaalumisele kas ei saaks ajakirja väljaandmist võtta oma peale Ak. Usutead. Selts. Toetuse määramist ülikoolile, kellel oma erisummad kasutada, ei pea nõukogu soovitavaks."⁵⁵ Siin väljendati ilmselt esmakordselt soovi näha ajakirja AUS-i all.

Vastuses haridusministeeriumile nenditi, et aasta keskel väljaandmist ümber korraldada ei suudeta ning leiti, et AUS "ei suuda vähese jõu tõttu toetust mitte oma peale võtta." Samas taotleti toetusele lisa teiseks poolaastaks 700 krooni ulatuses. H. B. Rahamägi esines sealjuures pikema kaitsekõnega usuteaduslikule ajakirjale, viidates usuasjade olulisusele kõigi inimeste jaoks. Seetõttu ei tohtinud UA-d pidada kitsalt erialaliseks ajakirjaks, nagu arsti- või õigusteadlaste omi.

⁵³ "“Usuteaduslike Ajakirja” eelarve 1928/29 a. jaoks,” 27.09.1928, l. 32, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁵⁴ H. B. Rahamägi, "E.V. Tartu Ülikooli Valitsusele," 16.10.1928; Rektor [Heinrich] Koppel, "Usuteaduskonna dekaan hr. prof. H. Rahamägi'le," 19.11.1928, l. 34, 35, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁵⁵ G. Ney, E.V. Haridusministeerium, Teaduse ja Kunsti Peavalitsus, "Tartu Ülikooli Usuteaduskonnale," 24.11.1928, l. 36, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

Kuna küll tervis ja õigus kõigil tähtsad on, on tege-likult huvi nende vastu olemas ainult nende nähete kaotuse või kannatamise korral. Usuline huvi on aga positiivne, nagu kunst ja kirjandus ja kultuur üldse. Sellepärast on kohasem “Usuteadl. Ajakirja” töökava juba “Loominguga” võrrelda.

Dekaani mõttekäik viis selleni, et haridusministeeriumis puudus “usuteadusline osakond”, mis mujal maailmas ole- mas ning seepärast tuli usuteaduskonnal laiemaid ülesan- deid täita, kui muidu pidanuks. Teaduse ja Kunsti Peavalit- sus pidi kaaluma, kas usuasjadel “massi huvides” mitte sa- ma suur õigustus pole kui kunstil ja kirjandusel (mis pidi tä- hendama ka toetuse jätkumist ajakirjale).⁵⁶ Nii ajas H. B. Ra- hamägi ajakirja asju ajades ka usuasju laiemalt.

UA kassa aruanne 1928/29 a. eest näitab Kultuur- kapitali toetust 1200 krooni ulatuses, mis jätab mulje, et taotletud abi viimaks siiski saadi. Lisandus ülikooli valitsuse toetus 513.43 kr, mis oli küll läinud osalt möödunud aasta puudujäägi katteks. Trükikulud olid tõusnud 992.35 kroo- nini, ekspeditsioonile kulutati tagasihoidlikumalt — 31.70. Honorar ja toimetusekulud püsisid ettenähtud piirides.⁵⁷

1929/30 a. eelarve oli tagasihoidlikuma mahuga — 1700 kr Kultuurkapitalilt taotleti taas 1200 kr. Müük pidi andma 400 kr tulu ning defitsiit 100 kr oli sisse planeeritud.⁵⁸ Toetusetaotluses haridusministeeriumile lubas H. B. Rahamägi järgmisel aastal ajakirja levitamisele rohkem rõhku panna, lootes edaspidi toetussumma suurust niiviisi

⁵⁶ H. B. Rahamägi, “Haridusministeeriumi Teaduse ja Kunsti Pea- valitsusele,” 27.02.1929, l. 40, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁵⁷ E[duard] T[ennmann], “Usuteaduslise Ajakirja kassa aruanne 1928/ 29 a. eest,” l. 44, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁵⁸ “Usuteaduslise Ajakirja eelarve 1929 / 30 a,” l. 47, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

vähendada.⁵⁹ Esialgu saadi kultuurkapitalilt kõigest 300 krooni.⁶⁰ Seetõttu pöörduti ülikooli valitsuse poole, kes andiski 300 kr krediiti.⁶¹ Tuleb lisada, et rektoriks oli tollal Johan Köpp, kes korraldusele ka alla kirjutas. Kevadel jätkati toetuse taotlemist kultuurkapitalilt, lubades küsitava 800 krooniga katta ainult UA trükikulud.⁶² Olukord näis kujunevat üsna halvaks, kuna on kardetud kultuurkapitali toetuse täielikku kadumist. Taustaks on siin suur majanduskriis 1930–1933, mille raskeimaks perioodiks Eestis peetakse aastat 1931.⁶³ “Kuna üldine majanduslik depressioon lugijaskonda tõusta ei lase, ja puuduvad ka muud sissetuleku allikad ja reklaami võimalus teaduslikul ajakirjal”, siis otsustas usuteaduskond oma koosolekul 7. mail taotleda abi ülikooli valitsuselt 800 krooni ulatuses, “et teda kriitilisest seisukorrast üle aidata.”⁶⁴ Juunis saadi siiski kultuurkapitalilt veel 300 krooni.⁶⁵

Majanduskriisi süvenemine kajastus UA kassaaruannetes. Kui 1929/30 oli käive veel 1946.95 kr, kusjuures toetustena saadi 700 kr kultuurkapitalilt ja sama palju ülikooli

⁵⁹ H. B. Rahamägi, “Haridusministeeriumile,” 26.09.1929, l. 49, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁶⁰ Direktori abi Dr. [allkiri loetamatu], E. V. Hariduse ja sotsiaalministeerium, Teaduse ja Kunstiosakond, “Tartu ülikooli usuteaduskonnale,” 30.11.1929, l. 50, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁶¹ Johan Köpp, E. V. Tartu Ülikooli Valitsus, “Härä prof. H. Rahamägi’le,” 21.12.1929, l. 51, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁶² H. B. Rahamägi, “Hariduse- ja Sotsiaalministeerium, Kunsti- ja Teaduseosakonnale,” 15.04.1930, l. 52, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁶³ Silvia Õispuu, koost [toim], *Eesti ajalugu ärkamisajast kuni tänapäevani*, (Tallinn: Koolibri 1992), 118.

⁶⁴ “[Tartu Ülikooli] Valitsusele,” 12.05.1930, l. 53, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁶⁵ Direktori G. Ney, E. V. Hariduse ja sotsiaalministeerium, Teaduse ja Kunstiosakond, “Tartu Ülikooli Usuteaduskonnale,” 6.06.1930, l. 54, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

valitsuselt, siis 1930/31 oli toimetaja kasutada veel ainult möödunudaastane jääk 941.99 kr ja tagasihoidlik müügitulu 16.65, mis tähendas seda, et raha kulutati ainult ühe numbriga trükkimiseks (200 kr). Ülejäänud raha oli 16.10.1931. a. alles. Honorar oli 1929/30 156 krooni — üle nelja korra vähem kui eelmistel aastatel ning ka toimetamiskulu oli poole väiksem. 1930/31 piirduti ainult trükkikulude katmisega.⁶⁶ See seletab osalt ka seda, miks sel ajal nii võimsalt domineerivad toimetaja enda artiklid. 4. aastakäigu numbrid ilmusid järgmiselt: 1. novembris 1929, 2. veebruaris 1930, 3./4. 1931/1932.

1932. a. ülikooli juubelinumbri jaoks taotleti eraldi raha ülikooli valitsuselt (600 kr).⁶⁷ Aruanne 1931/32 kohta oli küllalt napp: tulude osas oli kasutada ainult möödunudaastane jääk 738.64, mis oli kulutatud trükkimisele (358.05) ja honorarideks (371.50). 118.60 krooni oldi isegi võlgu.⁶⁸ Kuna juba oli käsil ajakirja üleandmine AUS-le, siis ülikooli valitsus otsustas eraldada raha otse seltsile.⁶⁹

21.09.1932 otsustas Usuteaduskonna Kogu peatada UA väljaandmise. Senine toimetaja E. Tennmann pidi esitama teaduskonnale lõpparve ja ülevaate UA seisukorrast.⁷⁰

AUS-i TÜ nõukogu poolt 28. märtsil 1933 kinnitatud kodukord nägi ette viie teaduslik-haridusliku toimkonna seas ka ajakirja toimkonna koos talitusega (§ 25, a, 3). § 27 määras, et ajakirja toimkonna ülesandeks on UA trükki toi-

⁶⁶ E. Tennmann, ““Usutead. Ajakirja” kassa aruanne,” 16.10.1931, l. 60, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁶⁷ H. B. Rahamägi, “Ülikooli Valitsusele,” 10.03.1932, l. 64, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁶⁸ E. Tennmann, ““Usuteaduslise Ajakirja” aruanne 1931/32 a. eest,” 02.06.1932, l. 69, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁶⁹ Rektor Johan Köpp, “Usuteaduskonnale,” 13.06.1932, l. 67, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

⁷⁰ H. B. Rahamägi, “Usutead. Ajakirja vast. toimetajale, prof. E. Tennmannile,” 09.1932, l. 72, s. 32, n. 5, f. 2100, EAA.

metamine ja väljaandmine, § 28 nägi talituse ülesandena UA tellimuste vastuvõtmist ja levitamist. Talituse juhatajaks oli ajakirja toimkonna asjaajaja.⁷¹ 1933. a. Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi all ilmus ajakirja trükiarv 200–300 eksemplari, aastakäigu hind 3 krooni.⁷² Üksiknumber maksis 75 senti, lisavihk 1 kroon. Ajakiri jäi kõhnemaks, numbrimahuks sai 2 trükipoognat. Honorari suudeti maksta “vaid väga piiratud arvul ja kujul.”⁷³ Ilmselt on ajakirja majanduslik olukord pärast suure majanduskriisi möödumist küll paranenud (edaspidisest andmed puuduvad), kuid päris nii pole AUS saanud edaspidi öelda, nagu ülevaates aastaist 1921–1926: “Majandusline seisukord pole senini seltsil millalgi vilets olnud. Iga aasta on lõppenud väikese ülejäägiga.”⁷⁴

KAHE “USUTEADUSLIKU AJAKIRJA” VAHEPEAL

Ülevaates UA esimese kümne aasta tegevusest leidis tollane toimetaja O. Sild, et selleks ajaks välja antud 1590 lehekülge UA-d (koos lisavihkudega) tähendasid “esimesi vagusid eesti usuteaduse põllul.” O. Silla sooviks oli: “Saagu neist vagudest kord ülesharitud põld!”⁷⁵ Kahjuks pole tema soov ebasoodsate ühiskondlike tingimuste tõttu senini täide läinud. Siiski said UA-s alustanud autorid ka edaspidi teoloogiaga tegeleda, oma töid kas trükis või käsikirjadena levitades.

⁷¹ “AUS põhikiri ja kodukord,” l. 10 p, s. 1, n. 1, f. 1855, EAA.

⁷² Johannes Sellio, “Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi tööst teise aastakümne alul”, *UA* 2 (1933): 60.

⁷³ O. Sild, “Usuteadusline Ajakiri” 10-aastane, *UA* 2 (1936): 69.

⁷⁴ “Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi viis aastat (1921–1926),” l. 4, s. 3, n. 1, f. 1855, EAA.

⁷⁵ O. Sild, “Usuteadusline Ajakiri” 10-aastane, *UA* 2 (1936): 69.

Paguluses ilmus teoloogilisi artikleid E.E.L.K. häälekandjas “Eesti Kirik”. Arthur Võõbuse teaduslike tööde avaldamiskohaks sai sari *Papers of the Estonian Theological Society in Exile*. Kodumaal ilmus 1957. aastal ootamatult EELK aastaraamat 1956, mis luges end muuhulgas ka UA traditsiooni jätkajaks usuteadusliku sisuga artikleid avaldades. Seoses “rahuvõitluses” avardunud tegevusväljaga laias maailmas oli riigil tekkinud vajadus näidata ka usulise kirjan-duse väljaandmise vabadust Eesti NSV-s. Aastaraamatut le- vitati innukalt välismaal. Vastutavaks peatoimetajaks oli peapiiskop Jaan Kiivit, tegevtoimetajaks Uku Masing. Toi- metusse kuulusid veel E. Hark, R. Kannukene, K. Rätsep, E. Saag, A. Soosaar (sekretär), A. Viljari. Siin ilmusid tea- duslikud artiklid E. Salumaalt, A. Viljarilt, U. Masingult — kodumaale jäänud eesti teoloogide paremikult. Loomulikult oli aastaraamatus eraldi alajaotus “Rahutööst”, avaldati rida juubelikirjutisi ja nekrolooge ning ülevaateid kiriku elust, sealhulgas kiriku juhtkonna hiljutistest välisreisidest. Aasta- raamatu ilmumine oli ilus kingitus peapiiskop Jaan Kiivile, kes oli 27. veebruaril 1956 tähistanud oma 50. eluaasta juubelit. Järgmisel EELK aastaraamatul lubati ilmuda alles aastal 1982.

Selle ajani pidid teoloogiahuvilised leppima käsikirjaliste väljaannetega. Uurimistöö nendest teostest ja väljaannetest, mis käest-kätte levides Eesti teoloogiamaastikku kujundasid, seisab alles ees. Järgnev on vaid loetelu ning kindlasti mitte- täielik.⁷⁶ Olulisimaks väljaandeks sel alal tuleks lugeda lää- ne teoloogia uuemaid seisukohti tutvustanud Elmar Salumaa “Teoloogilist kogumikku”. 7. augustil 2000 jõudis autorini Sulev Sova kaudu konsistooriumis laualehena väljas olnud

⁷⁶ Teadmisi kinnitas ja osalt ka laiendas Akadeemilise Teoloogia Seltsi postiloendisse 27.04.2000 saadetud küsimus teoloogilistest ajakirjadest, millele vastanud Heigo Ritsbekki, Ingmar Kurge, Andrus Norakit, Tõnis Nõmmikut, Andres Saumetsa ja Siimon Haamerit siin- kohal tänan.

Usuteaduse Kõrgema Katsekomisjoni Usuteaduse ajakirja kaane kserokoopia, mis annab teada esimese aastakäigu väljaandmisest 1957. a. Käsikirjalise laualehe toimkonda on kuulunud E. Saag (vastutav toimetaja), K. Rätsep (teaduslikud kirjutused), V Ilja (tegelik kuulutamine ja usuelu) ning talitajaks on olnud H. Valma. Laualehte tohtis ainult koha-peal lugeda. 70ndatel aastatel ilmus käsikirjalisena Joosep Tammo toimetatud "Lectio". Ingmar Kure toimetamisel ilmus aastail 1981–1988 "Logos" "kui teoloogiline ajakiri eelkõige".⁷⁷ Käsikirjaliselt ilmus ka "Valgus" nelipühilastel.⁷⁸

1982. a. ilmumist taasalustanud EELK aastaraamatu saatesõnas ei viidanud peatoimetaja, EELK peapiiskop Edgar Hark oma saatesõnas enam UA-le kui eelkäijale (jättes ta kõrvale tema "puhtteoreetilise kallaku" tõttu), vaid "Ristirahva Pühapäevalehele" ja "Eesti Kirikule" kui lugejate laiale ringile mõeldud väljaannetele.⁷⁹ Siiski kujunes aastani 1991 ilmunud aastaraamatu teaduslik osa UA traditsiooni jätkajaks.

Pärast trükivabaduse saabumist on trükiis ilmunud rida väiksemaid teoloogilisi väljaandeid. Puhuti on teoloogilisi artikleid oma numbreis avaldanud kirikute ja koguduste liitude väljaanded. Need on "Kiriku Elu" rooma-katoliku kirikul Eestis, "Koduteel" metodistidel, kuukiri "Teekäija"⁸⁰ baptistidel, "Ristiinimine" Karismaatilisel Episkopaalkirikul. Teoloogiliste artiklite kogumikku kujutab endast baptis-

⁷⁷ Ingmar Kurg, "Re: teoloogilised ajakirjad", Akadeemilise Teoloogia Seltsi postiloend, kiri nr. 25, 18.04.2000.

⁷⁸ Riho Saard, suuline teade 24.04.2000.

⁷⁹ Edgar Hark, "Saateks," *Eesti Evangeelne Luterlik Kirik* (Tallinn: EELK Konsistoorium 1982), 3.

⁸⁰ Juba 1904–40 ilmunud ajakiri, millest on kirjutatud uurimus — Toivo Pilli, *Eesti baptistid ja nende teoloogilise mõtte kajastumine ajakirjas "Teekäija" kuni 1940*, magistritöö ajaloolise usuteaduse õppetoolis, käsikiri (Tartu Ülikool: Usuteaduskond 1996).

tide Kõrgema Usuteadusliku Seminari poolt välja antud “Via Theologica”, mis ilmub alates 1998. a. sagedusega 1–3 numbrit aastas. 1998. a. ilmus ka Tartu Teoloogia Akadeemia (TTA) väljaanne “Academia”.⁸¹ Selle esimene number ilmus 1998 kevadel ja erinumber 1998 sügisel. Erinumbris avaldati valitud peatükke TTA lõputöödest.

KOKKUVÕTTEKS

Eestikeelse teoloogiaajakirja väljaandmine on olnud keeruline protsess, mis on riigikorrale vastavalt olnud seotud kas peamiselt majanduslike või ideoloogiliste probleemidega. Siiski on eesti teoloogid suutnud luua traditsiooni, millelt tänane “Usuteaduslik Ajakiri” võib alustada.

⁸¹ Muuhulgas avaldati seal avaartiklina äratrükk O. Silla “Usuteaduslises Ajakirjas” 1930. a. ilmunud artiklist Bremeni Adami teadetest *Aestlandi* ja *Churlandi* kohta.